

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1790-1811

Geliş Tarihi:07.09.2023 Kabul Tarihi:04.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1356930>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

HALEP RUS KONSOLOSU İVANOV NİKOLAY GRİGORYEViÇ'E GÖRE 1878 ZEYTUN İSYANI

Uğur BOZKURT*

Öz

Çalışmanın amacı, tarih boyunca birçok kez isyan girişiminde bulunan Zeytun Ermenilerini, Halep Rus konsolosu İvanov Nikolay Grigoryeviç'in gözünden değerlendirmektir. Bu kişilerin isyan etme sebepleri ve Osmanlı Devleti tarafından yapılan ıslahat çalışmalarının neler olduğu, yerli ve yabancı kaynakların mukayese edilmesiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Elde edilen ilk izlenim, Zeytun halkının uzun yıllar bağımsız yaşadıklarından dolayı herhangi bir otoriteyi istemedikleri için isyan ettikleri yönündedir. 1878 Zeytun isyanına giden sürecin çok önceden başladığı, yerel idarecilerin suistimallerinden ve ekonomik gerekçelerden dolayı asayişin sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İvanov'un tespitine göre, isyanın bir başka sebebi bölgede bulunan İngiliz konsolosluk çalışanları ile Ermeni Katolikosu Migirdiç'in isyanın çıkması ve devam etmesine yönelik propagandalarıdır. İsyancıları önlemek adına Osmanlı Devleti'nin yapacağı kale inşası, asker sayısının artırılması gibi güvenlik tedbirleri yerel halk tarafından iyi karşılanmadı. Ermeni isyancı Babik'in, Osmanlı Devleti'ne güvenmediği ve etrafına topladığı kişilerle dağa çıktığı konsolosluk raporlarında dile getirildi. Bunun yanı sıra 1878 isyanının bastırılmasında aktif rol alan Kâmil Paşa'nın, İngilizlerin basıkları sonucu görevden alınmasından sonra kurulan tahkikat komisyonunun çalışmalarının neler olduğu açıklanmaya çalışıldı. Ancak Osmanlı Devleti tarafından Zeytun'da yapılan ıslahat çalışmalarının başarısız olacağı ve burada bulunan Ermenilerin tekrar isyan girişimlerinde bulunacağı hem Rus konsolosu hem de Osmanlı devlet adamları tarafından dile getirildi.

Anahtar Kelimeler: İvanov Nikolay Grigoryeviç, Halep, Zeytun Ermenileri.

The 1878 Zeytun Revolt According to Aleppo Russian Consul Ivanov Nikolay Grigoryevich

Abstract

The aim of this study is to evaluate the Zeytun Armenians, who attempted to revolt many times throughout history, through the eyes of Ivanov Nikolai Grigoryevich, the Russian consul in Aleppo. The reasons for the rebellion of these people and the reform efforts made by

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ugur-bozkurt@yyu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8698-8368>

the Ottoman Empire are tried to be explained by comparing local and foreign sources. The first impression is that the people of Zeytun revolted because they did not want any authority, as they had lived independently for many years. It is understood that the process leading to the 1878 Zeytun rebellion started long beforehand, and public order could not be maintained due to the abuses of local administrators and economic reasons. Moreover, according to İvanov, another reason for the rebellion was the propaganda of the British consular staff and the Armenian Catholicos Migirdich in the region. Security measures taken by the Ottoman Empire to prevent rebellions, such as the construction of fortresses and increasing the number of soldiers, were not well received by the local population. It was stated in the consular reports that the Armenian rebel Babik did not trust the Ottoman Empire and went to the mountains with the people he gathered around him. In addition, the work of the investigation commission established after the dismissal of Kâmil Pasha, who took an active role in the suppression of the 1878 rebellion, as a result of British pressure was tried to be explained. However, both the Russian consul and Ottoman statesmen expressed that the reform efforts made by the Ottoman Empire in Zeytun would fail and that the Armenians here would attempt to revolt again.

Keywords: Ivanov Nikolai Grigoryevich, Aleppo, Zeytun Armenians.

Giriş

Günümüzde adı Süleymanlı olan Zeytun bölgesi, Maraş'ın güneybatısındaki sarp dağlar arasında ve dar bir vadi içinde bulunmaktaydı (Cevdet Paşa, 1986, s. 120). Coğrafyanın vermiş olduğu zorluklardan dolayı merkezi otoriteyi tesis etmek oldukça zordu. Halep vilayetine bağlı olarak yönetilen Zeytun, 1517'den sonra Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girdi. İlk dönemlerde Arap ve Şam vilayetlerine bağlı sancak statüsünde olan Halep, 1568-1865 tarihleri arasında eyalet ve 1866'dan itibaren vilayet olarak yönetildi (Sezen, 2017, s. 323). Bu tarihten itibaren Halep vilayeti, Halep Merkez, Payas, Adana, Kozan, Maraş, Urfa ve Zor sancaklarına ayrıldı (Cevdet Paşa, 1986, s. 202). Buna mukabil daha sonraki süreçte sancak sayısında azalma oldu ve 1873'te Halep Merkez, Urfa ve Maraş sancaklarına ayrıldı. Bu dönemde vilayetin toplam nüfusu 677.658 kişiydi ve Zeytun, Maraş sancağına bağlı kaza statüsündeydi. 1873'te Zeytun kazasında, 15 Musevi, 10.456 Hristiyan ve 6.746 Müslüman toplam 17.217 kişi yaşamaktaydı (Halep Vilayet Salnamesi, 1290/1873, s. 164, 165). Bunun yanı sıra 1878'de, Halep vilayetinde, Halep Merkez, Maraş, Urfa ve Zor sancakları bulunmaktaydı. Bu dönemde ise vilayetin toplam nüfusu 431.877

olmakla birlikte Zeytun'da 6.126 Hristiyan, 3.995 Müslüman toplam 10.121 kişi yaşamaktaydı (Halep Vilayet Salnamesi, 1295/1878, s. 116-119). 1873 ve 1878'deki nüfus verilerini kıyasladığımızda ortalama beş yıl içerisinde yedi binden fazla kişinin azaldığı ve 1873'te bölgede yaşayan 15 Musevi'nin, 1878 verilerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Gayrimüslim unsurların Müslüman unsura nazaran fazla olduğu görülmektedir. Nüfustaki bu azalmanın bölgede yaşanan asayiş sorunlarından kaynaklandığı ya da Osmanlı Devleti'nin halkı sayıma tabi tutmada sorun yaşadığından dolayı olduğu düşünülmektedir. Bu minvalde Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinin başladığı XVI. yüzyıldan itibaren Zeytun Ermenilerinin isyanlarının başladığı ve sorunların dört yüz asır devam ettiği vurgulanmaktadır (Ermeni komitelerinin âmâl ve harekât-ı ihtilâliyyesi, 1332/1916, s. 18). Osmanlı Devleti'nin, savaşta olması sebebiyle bölgedeki devlet otoritesinin zayıflığını fırsat bilen bu kişilerin vergi ödemedikleri ve 1780, 1808, 1810, 1819, 1820, 1829, 1832, 1835, 1836, 1840 ve 1843 yıllarında isyan ettikleri bilinmektedir (Günay, 2007, s. 337). Ayrıca 1850'den itibaren isyan etmeye devam eden Zeytun Ermenilerinin, 1860 yılına kadar ekonomik sebeplerden isyan ettikleri ancak 1860'tan sonra, devletlerin yönlendirmesi ve kurdukları cemiyetler vasıtasıyla siyasî amaçlarla bağımsızlık yolunda hareket ettikleri görülmektedir (İlter, 1988, s. 100-107). Bu bağlamda, Zeytun'da bulunan Gayrimüslimlerin durumunu yakından takip eden Çarlık Rusya'nın, bölgeye yönelik siyasî girişimleri ve kurduğu diplomatik temsilcilikler, tarihsel süreç dikkate alınarak aşağıda irdelenmektedir.

Çarlık Rusya'nın, Ortadoğu'da konsolosluk açma fikri siyasî gerekçelerle XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başladı. Dönemin Rus Çariçesi II. Katerina'nın (1762-1796) Bizans İmparatorluğu'nu, Osmanlı topraklarında tekrar kurma projesi (Grek Projesi) bağlamında Osmanlı Devleti ile yaptığı 1768-1774 Savaşı, Çarlık Rusya lehine sonuçlandı. 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile II. Katerina, Çarlık Rusya için Akdeniz'de başta Kırım olmak üzere siyasî ve ekonomik yönlerden birçok kazanım elde etti (Коршунова, 2003, s. 62, 63). Bu kazanımları arttırmak için Akdeniz'e kıyısı olan yerleri tanımaya çalışan II. Katerina,

birçok bölgede Konsolosluk açmaya çalıştı. Bu bağlamda II. Katerina döneminde 1784'te Sayda'da bir Başkonsolosluk, 1785'te ise Şam ve Beyrut'ta Başkonsolos Yardımcılıkları kurulması planlandı ve Suriye'nin ilk Rus Konsolosu İtalyan asıllı Carlo (Şarl) Ferrieri oldu (Кобищанов, 2017, s. 7). Buradan hareketle ilk zamanlarda Çarlık Rusya'nın, Akdeniz kıyılarına yakın olan bölgelerde Konsolosluk kurduğu ancak ilerleyen dönemde Beyrut, Şam ve Halep'te diplomatik temsilcilikleri açacağı görülecektir.

Çarlık Rusya'nın, Ortadoğu'da başlattığı diplomatik temsilciliklerin daha sonraki süreçte aynı istikamette olmadıkları, ilk dönemlerdeki maksimum faaliyet döneminin yerini daha temkinli ve pragmatik bir yaklaşımın aldığı görülmektedir. Sayda'da Konsolosluk açılışından yaklaşık üç yıl sonra Osmanlı Devleti ile savaşa giren Çarlık Rusya'nın, 1791 Yaş Antlaşması'yla birlikte bölgedeki Konsoloslukları kapattığı ve diplomatik varlık seviyesini Kahire'de, Venedikli Carlo Rossetti tarafından yönetilen bir Konsolos Yardımcılığına indirdiği anlaşılmaktadır. Bu minvalde XVIII. yüzyılın son on yılında Çarlık Rusya ile Ortadoğu dünyası arasındaki temaslar neredeyse tükenme noktasına geldi (Кобищанов, 2013, s. 6). Ancak XIX. yüzyılın başlarından itibaren Konsolosluk faaliyetlerine hız veren ve bu anlamda köklü değişiklikler yapan Çarlık Rusya, I. Aleksandr döneminde (1801-1825) Konsoloslukları, Bakanlıklara bağlı hale getirdi. Ayrıca Konsoloslukların özelinde ıslahat çalışmaları yapılarak görevleri ana hatlarıyla belirlendi. Buna göre;

- 1) Rus ticaretinin ve bir bütün olarak Rus İmparatorluğu'nun çıkarlarının yabancı topraklarda "himayesinin" gerçekleştirilmesi,
- 2) Rus göçmenlerin anavatanlarına dönmelerine yardımcı olmak,
- 3) Yurtdışında yaşayan muhtaç Ruslara ödenek verilmesi ve Rus vatandaşlığına geçmek isteyen yabancılara yardım edilmesi (Курбанов, 2015, s. 117).

Yukarıdaki maddelerden anlaşıldığı üzere Çarlık Rusya, ticari faaliyetlerin güçlendirilmesinin yanı sıra, göçmenlerin anavatanlarına dönüşünü ve başka topraklarda bulunan yabancılara yardım edilmesi gibi konularda Konsoloslukları görevlendiriyordu.

XIX. yüzyılın başında Ortadoğu'ya ilgisi artan Çarlık Rusya, 1820'de Yafa'da Konsolosluk açtı ve Ortodoks Hacıların bölgeye ziyaretlerinde önemli görevleri yerine getirdi (Житенёв, 2020, s. 5). Aynı zamanda Kavalalı Mehmed Ali Paşa olayı ve imzalanan Hünkâr İskeleyi Antlaşması (1833), Çarlık Rusya'nın, Ortadoğu'daki konumunu güçlendirerek bölgede etkili bir aktör haline gelmesini sağladı. 1820'den önce 200 kadar Rus Hacı kutsal toprakları ziyaret ederken, 1840'ların başında bu sayı iki katına çıkarak 400 kişiye ulaştı (Православного Палестинского сборника, 2019, s. 51). Bunun yanı sıra 1839'da Yafa'daki Rus Konsolosluğu, Beyrut'taki Başkonsolosluğa bağlı bir temsilcilik konumuna getirildi (Православного Палестинского сборника, 2019, s. 51). Bu tarihten itibaren Beyrut, Rus Konsolosluğu açısından önemli bir merkez haline geldi ve ilk Rus Konsolosu Konstantin Mihayloviç Bazili oldu. Ayrıca Bazili, 1843'te Suriye ve Filistin Başkonsolosu unvanını aldı (Якушев & Михайлов, 2015, s. 330). Aynı zamanda Rus diplomatik misyonunun rolünü yerine getirmek isteyen Çarlık Rusya, 1847'de Kudüs'te, Rus Ruhani Misyonunu kurdu (Православного Палестинского сборника, 2019, s. 51). Çarlık Rusya'nın kısa süre içerisinde bölgede aktif hale gelmesini sağlayan diplomatik temsilciliklerin ilerleyen süreçte Şam ve Halep'te etkili olacağı görülecektir.

1859'da Şam'da Konsolosluk Yardımcılığını kuran Çarlık Rusya, 1863'te burayı Konsolosluğa dönüştürdü. Bunun yanı sıra 1871'de Halep'te, II. Aleksandr'ın onayı üzerine Konsolosluk açılmasına karşın, 1875'te Şam Konsolosluğu geçici olarak kapatıldı ve 1891'de tekrar faaliyete geçirildi. Halep'te görev alan Konsoloslar ve görev süreleri şöyleydi; İvanov Nikolay Grigoryeviç (1871-1877, 1879-1883), Yakimanskiy Mihaıl İvanoviç (1883-1897), Grigoroviç İsmail (İvan) Grigoryeviç (1898-1903), Kruglov Aleksey Fedoroviç (1903-1907) ve Zimmerman Vladimir Vladimiroviç'ti (1907-1914) (Якушев & Михайлов, 2015, s. 327-337). Bu minvalde, Halep Vilayeti'nde 93 Harbi dışında Birinci Dünya Savaşı'na kadar Rus Konsolosluklarının aralıksız faaliyette buldukları görülmektedir. Ayrıca, beş farklı Konsolos'un görevlendirildiği Halep vilayetinin ilk Rus Konsolosu, İvanov Nikolay

Grigoryeviç'in olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişinin Konsolos olarak çalıştığı dönemde bölgede yaşanan toplumsal sorunlara yaklaşımı ve Zeytun'daki Osmanlı yönetimi hakkındaki görüşleri aşağıda değerlendirilecektir.

1. İvanov Nikolay Grigoryeviç'e Göre Zeytun'un Toplumsal Yapısı ve Ermenilerin İsyan Etme Sebepleri

İvanov, Zeytun'da yaşanan isyanların sebeplerine temas etmeden önce, bölgenin coğrafi konumu ve geçmişte yaşanan siyasî olaylar hakkında genel bilgiler vermektedir. O'na göre tarih boyunca Zeytun'da hiçbir hükümet kayıtsız şartsız egemenlik kuramadı. Büyük çoğunluğu Ermeni olan Zeytun halkı, XIV. yüzyıldan itibaren krallık kurarak bağımsız hareket etti. Ancak daha sonra bölgeye gelen Memlûkler, Karamanoğulları ve Osmanlı Devleti'nin, Zeytun'u hakimiyetleri altına aldıkları bilgisini vermektedir (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 10-2). İvanov'un, Zeytun hakkında verdiği bu bilgiler yukarıda ifade ettiğimiz gibi literatürümüzdeki bilgilerle örtüşmektedir.

İvanov, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti döneminde Zeytun'da, derebeylik sisteminin uygulanmaya çalışıldığını bundan dolayı da itaatsizlik ve bağımsızlık ruhunun bölgede canlı tutulduğunu savunmaktadır. Bu ruhun Kilikya Ermenilerinin temsilciliğini yapan Katolikos'un¹ ve Zeytun Ermenilerinin bedenlerinde hayat bulduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği Tanzimat reformlarının uzun süre bölgeye etki etmediğini, 1861 yılında bile buranın ayrı bir Cumhuriyet olarak hareket ettiği bilgisini vermektedir. Bunun yanı sıra Zeytun halkının kurdukları bu Cumhuriyet sisteminde kendi içlerinde seçtikleri ve ağa diye tabir edilen dört kişi tarafından yönetildiklerini, Sis Katolikosu'na bağlı olduklarını, dönemin güçlü beylerinden Kozandağlılar ile dostluk kurduklarını, özgürlüklerine yönelik yapılacak saldırıları bertaraf edebilecek güçte olduklarını ve Osmanlı Devleti'ne yıllık 30 bin vergi ödediklerini yazmaktadır (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 11). Bu ifadelerden, Zeytun halkının Osmanlı Devleti'nin yönetiminden dolayı itaatsizliklerine devam ettiklerini ve

merkezde yapılan reformların Zeytun'da karşılık bulmadığı sonucu çıkarılabilir. Ancak itaatsizlik ve bağımsızlık eğilimlerinin idarî yönetimden bağımsız olarak bölge halkının karakteristik özelliği olduğunu düşünmekteyiz. Bunun yanı sıra Zeytun halkının özerk bir yapıda ve dört ayrı kişi tarafından yönetildiğine dair bilgiler başka kaynaklarda da geçmektedir (Cevdet Paşa, 120, s. 120).

İvanov, 1861'den sonra Zeytun'da ciddi olayların patlak verdiğini ve bu tarihte başlayan Maraş olaylarına, Fransız Devleti'nin müdahil olduğunu yazmaktadır². Ayrıca, ortaya çıkan karışıklıkları ve düzeni tesis etmek için 1865'te Derviş Paşa'nın bölgeye askerî sefer düzenleyerek, Zeytun'u idarî birim olarak Kaza statüsüne getirdiğini belirtmektedir³. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin, buraya bir Kadı, bir Kaymakam, iki parlamento temsilcisi atadığını ve 200 bin kuruş vergi koyarak, bölgedeki araziye el koyduğunu iddia etmektedir. O'na göre bu tarihten itibaren Zeytun'un sıkıntıları başladı ve buradaki Ermeniler isyan etmek zorunda kaldı (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 11-2). İvanov'un bu iddialarına karşılık olarak şunları söyleyebiliriz; öncelikle Osmanlı Devleti'nin bölgedeki asayiş sorunlarını ortadan kaldıracak girişimleri sadece Zeytun bölgesine yönelik değildi ve buradaki isyanları başlatan unsurun zorunluluktan ziyade herhangi bir devletin otoritesini kabul etmeyen halkın varlığıyla açıklamak mümkündür. Ayrıca buradaki ıslah çalışmaları hakkında teferruatlı bilgi veren Ahmed Cevdet Paşa, Zeytun'da, kırk hane Müslümanın askerlik hizmetini yerine getirmediklerini tespit ettiklerini ve bu konuda düzenleme yapıldığını söylemektedir (Cevdet Paşa, 1986, s. 212, 213). Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin, ıslahat çalışmaları sadece Ermenilere yönelik olmayıp, itaatsizlik sergileyen herkesi kapsamıyordu.

İvanov, Osmanlı Devleti tarafından Zeytun'a gönderilen Kadı ve Kaymakam'ın halka zulmettiğini, sınırsız yetkilere sahip olan bu kişilerden Kaymakam Davud Efendi'nin, Artün adında bir Ermeni'yi, Zeytun'daki konağında acımasızca katlettiğini ve suçlu bulunmasına rağmen cezasız kaldığını iddia etmektedir. (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 12). Zeytun

Kaymakamı Davud Efendi hakkında verilen bu bilgi İngiliz Konsolosluk raporlarında da ifade edilmekle beraber, Davud Efendi'nin davayı lehine çözmek için Maraş meclis üyesine rüşvet verdiği iddiaları bulunmaktadır (Eyicil, 1999, s. 43). Kaymakam Davud Efendi hakkında yazılan bu iddiaların Osmanlı arşiv kayıtlarında da görüldüğü, her ne kadar İstinaf mahkemesinden beraat etse de yargılama sürecinin devam ettiği ve yanında hizmette bulunan Mıgırdiç ile Hüseyin isimindeki şahısların da yargılama sürecine dahil olduğu anlaşılmaktadır (BOA, DH. MKT. 1497/86, H-16.07.1305). Üç farklı kaynağın verdiği bilgilerden yola çıkarak, Kaymakam Davud Efendi'nin adı geçen Ermeni'yi konağında öldürmüş olma ihtimalinin güçlü olduğu kanaatini taşımaktayız.

İvanov, Osmanlı Devleti'nin Zeytun'daki yönetimi ve Zeytun halkının karakteri hakkında şu ifadelerde bulunur; "Türklerin, yaşam araçları bakımından fakir, ancak geçmişinin anıları bakımından zengin ve özgürlüğü için ölmeye hazır olan halka karşı Zeytun'daki mutlak egemenliklerinin ilk on yılı boyunca yönetimi böyleydi" (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 12). Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, İvanov, Zeytun halkının fakir olduğunu buna mukabil köklü bir geçmişe ve özgürlüklerine düşkün olduklarını vurgulayarak on yıl boyunca Osmanlı devlet adamları tarafından kötü yönetildiklerini iddia etmektedir.

İvanov'a göre, Zeytun Ermenilerinin 1865'ten sonra isyan etmelerinin temel sebeplerinden biri Osmanlı Devleti'nin, vergiyi 30 binden 200 bine çıkartması ve halkın bunu ödeyebilecek imkanlarının olmamasıydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, Zeytun halkını tarım ve hayvancılık yapmaları için zorladığı ancak bölgenin tarım ve hayvancılığa uygun olmadığı, bundan dolayı Zeytun'a halk arasında Ermeni Karadağı denildiği iddia edilmektedir. Aynı zamanda arazi tarım ve hayvancılık yapmaya uygun olsa bile Zeytun Ermenilerinin bu tür faaliyetleri yapmada yetkin olmadıklarını vurgulanmaktaydı. İvanov yazısının devamında Zeytun'un ekonomik durumu ile ilgili şu ifadelerde bulunmaktadır;

“Zeytun’da sadece üzüm bağları, meyve bahçeleri ve demir cevheri var, ancak en yakın kasaba Maraş ile bile iletişimin zorluğu nedeniyle ne meyve ne de demir satılabiliyor. Ticaret, fabrika ve imalathane yoktur; ücretler çok düşüktür, yoksulluk tüm nüfusa içkindir. (Ermeniler) vergilerini ödeyemedikleri için borçlu durumuna düşüyorlar ve hapishaneler iflas eden borçlularla sürekli dolup taşıyor. Şikâyetlerin ardı arkası kesilmiyor” (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 11, 12).

İvanov’un ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Zeytun’un, ekonomik açıdan oldukça kötü durumda olduğu, istihdam alanlarının bulunmadığı ve ticari faaliyetlerin iletişim zorluğundan dolayı yapılamamaktadır. Ancak coğrafi zorunluluktan kaynaklı ekonomik sıkıntıların dışındaki idari uygulamaların yukarıda da belirtildiği üzere sadece Ermenilere yönelik olmadığı bilinmelidir.

Konsolosluk raporlarında, Osmanlı Devleti’nin, Zeytun’daki kötü yönetimine karşı isyanın başladığı, Babik’in⁴ ortaya çıkışından bir yıl sonra Kaymakam Davud Efendi’nin kaçtığı ve Kaymakam’ın Zeytun’daki konağının tahrip edilerek arşivlerin yakıldığı iddia edilmektedir. Bunun yanı sıra raporlarda, Berlin Kongresi’nden iki üç ay sonra (Fırnis Manastırı) Piskopos Nikogos’un, bölgenin Türklerden kurtarılması için isyan bayrağını açtığı yazılıdır (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 13-13-2). Berlin Kongresi, Zeytun Ermenileri arasında bağımsızlık kurulacağı söylentilerin dolaşmasına sebep olduğu için birçok kişinin isyana katıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda İzmir Ermeni Kilisesi Başrahibi’nin torunu Kokaz’ın, Zeytun’a gelerek propaganda yaptığı ve Piskopos Nikogos ile öğretmen Varjabet’i yanına alarak isyan girişiminde buldukları ancak yakalandıkları bilinmektedir (Çağlar, 2013, s. 174). Bu bağlamda, Kokaz’ın, İzmir’den, Zeytun’a gelerek Ermenilere destek sağlanması buradaki isyan potansiyelinin varlığını ortaya koymaktadır.

Zeytun isyanlarının bir başka sebebini bölgede propaganda yapan kişilerin olmasına bağlayan İvanov, bu konuda Ermeni Katolikosu Mıgırdiç ve İngiliz Konsolosu Enderson’u suçlamaktadır. Aynı zamanda Kâmil Paşa’nın bu kişiler ile isyan edenler arasındaki yazışmaları tespit ettiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda Kâmil

Paşa'nın, Enderson'a, İngiltere'yi ilgilendirmeyen konulara karışmaması gerektiğini aynı zamanda Katolikos Mıgırdiç'i ayaklanmayı teşvik ettiği için suçladığını yazmaktadır. İvanov'un tespit ettiği yazışmalara göre Katolikos Mıgırdiç isyancılara şunları yazdı; "Batı, Zeytun halkının içinde buldukları duruma sempati duyuyor ve kurtuluşlarında Batı'nın da rol alacağı konusunda onlara güvence veriyordu". Aynı zamanda yine İvanov'un tespitlerine göre Enderson isyancılardan "silahlarını bırakmamalarını ve İngiltere tarafından emredilene kadar Türklere boyun eğmemelerini" konusunda telkinde bulunuyordu (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 15). Yukarıda Osmanlı Devleti'ni suçlayıcı ifadelerde bulunan İvanov, aynı zamanda Katolikos Mıgırdiç ve İngiliz Konsolosu Enderson'un isyan girişimlerini nasıl teşvik ettiklerini açıklamaktadır. İvanov, yazısının devamında Katolikos Mıgırdiç'in kendisine isyanın amacının Zeytun'u kurtarmak ve Kilikya Krallığı'nı kurarak özerklik talep ettiğini söylediğini iddia etmektedir (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 15). Bu açıklamalardan, Zeytun Ermenilerinin isyan etme sebepleri ve İngilizlerin isyancıları destekledikleri dış referanslı bir kaynaktan tüm çıplaklığıyla ortaya çıkarılmaktadır. Ayrıca Ermeni dinî liderlerinin tek amacının bölgede ibadet faaliyetlerini yürütmek olmadığı, isyan girişimlerini teşvik ede-

2. Halep Rus Konsolosluk Raporları Işığında Osmanlı Devleti'nin Zeytun'a Yönelik Başlattığı Islahat Çalışmaları

1878 Zeytun İsyanı'nın bastırılması için Halep Valisi Kâmil Paşa ve Komutan Veysi Paşa, yanlarındaki askerlerle birlikte Zeytun'a geldiler. Birçok kişi tutuklandıktan sonra 1.200 civarında silah ele geçirildi. Kâmil Paşa'nın isyan karşısındaki başarısı İngiliz Konsolosu Henderson'un planlarını bozduğu için İngilizler, Kâmil Paşa'nın görevden alınmasını istiyordu. Bunun için İngiltere Hariciye Nazırı Lord Salisbury ve İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Layard, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaktaydı (İlter, 1988, s. 123, 124). Uzun uzun yazmış oldukları şikâyet mektuplarında Osmanlı devlet adamlarının Zeytun halkına zulmettikleri, suçsuz olanlara işkence yaptıkları yazılıydı (BOA, İ. DUİT., 146/64, H-28.07.1296; BOA, HR. TH.,

29/23, M-26.10.1878). İngiliz sefaretı aracılığıyla yapılan şikayetler aylarca sürdü (BOA, HR.TO., 255/1, M-04.01.1789) ve İngilizlerin yaptığı baskılar sonucunda Mart 1879'da Kâmil Paşa görevden alındı (İlter, 1988, s. 124).

Kâmil Paşa'nın görevden alınmasından sonra Zeytun'daki isyana müdahale konusunda yaşananların aydınlatılması ve bölgede yapılacak ıslahatların icrası için tahkikat komisyonunun kurulmasına karar verildi. Bu minvalde, komisyonunda Maraş Mutasarrıf Vekili Mazhar Paşa birinci komiser, Şûra-yı Devlet üyesi Nuryan Efendi ikinci komiser olarak görev aldı. Ayrıca bu komisyona Halep İngiliz Konsolosu Mr. Henderson'la beraber Sis Katolikos'u da katıldı (Çağlar, 2013, s. 176). Halep Rus Konsolosluk raporlarında, tahkikat komisyonu üyelerinin, Osmanlı merkezi otoritesinin tam olarak tesis edilemediği Maraş sancağına, Katolikos Mıgırdiç ve İngiliz Komiser Yüzbaşı Chermside eşliğinde geldikleri bilgisi verilmekteydi. Bu heyetin isyanın bastırılması ve bölgede sükunetin tesisi için aldıkları 5 maddelik anlaşmanın kararları şunlardı;

- 1) Önemli suçlular hariç herkes affedilecek,
- 2) Muhtelif vergiler kaldırılacak ve Bâb-ı Âli'nin izin verdiği 24 bin kuruşluk bir vergi konulacak,
- 3) Hristiyanlardan kaymakam atanacak,
- 4) Sayıları sabit ve bölgede bulunan silahlı Çerkezler ile diğer askerler düzeni ve huzuru sağlayacak,
- 5) Kâmil Paşa'nın el koyduğu silahlar Zeytun halkına iade edilecek (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 13-2).

Maddelerden anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki siyasi otoritesi sağlam olmayacaktı. Özellikle suçluların tamamının affedilmesi ve el konulan silahların tekrar iadesi gibi maddeler özgürlüklerine düşkün Zeytun Ermenilerinin tekrar isyan etme ihtimalini güçlendiriyordu. Bu minvalde, anlaşma maddelerinin hayata geçirilmediği, bunun sebebinin de Bâb-ı Âli'nin yeni taleplerde bulunmuş olmasıydı. Bâb-ı Âli'nin yeni talepleri; Zeytun'a Türklerden bir ordu ve

Kaymakam gönderilmesinin yanı sıra orada bir Konak ve Kışla inşâ edilmesi yönündeydi. Ancak bu taleplerin karşılık bulmadığını iddia eden İvanov, şu ifadelerle iddiasını desteklemektedir;

“Zeytunlular, Katolikos ve Yüzbaşı Chamisod bu beklenmedik talebe karşı çıktı. Bu kişiler Mazhar Paşa ve Nuryan Efendi’yi, Bâb-ı Âli’den genel bir af ve kışla inşâsı ile buradaki Garnizon’un iptali için ricada bulunmaya ikna ettiler. Komiserler bu ricayı yerine getireceklerine dair söz verdiler ve ertesi gün Maraş’tan topladıkları 150 bin kişilik bir orduyla Zeytun’a doğru hareket ettiler. Zeytun’un önünde kamp kurdular ve Halep’te müzakerelerin gidişatıyla ilgili haberleri takip etmeye başladılar” (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 14).

Osmanlı Devleti’nin 150 bin kişilik orduyu bölgeye göndermesi için ciddiyetini ortaya koymaktaydı. Olası bir isyan girişiminin engellenmesi açısından alınan bu önlem daha sonra asker sayısının artırılmasıyla 400 bin kişilik bir orduya dönüşecekti.

Zeytun’da çıkan karışıklıklara İngilizler başta olmak üzere birçok kişinin müdahil olduğu ve sükunetin sağlanması için çalıştığı ancak Osmanlı Devleti’nin yerelde ve merkezde olan kişiler arasındaki değişken isteklerinden dolayı uzlaşmanın sağlanamadığı anlaşılmaktadır. İvanov’a göre, Osmanlı devlet adamları ile Bâb-ı Âli arasındaki beklenmedik talep değişikliğinin sebebi, eski Halep Valisi Kâmil Paşa’dan kaynaklanmaktaydı. Çünkü Kâmil Paşa, Zeytun’un dış müdahaleye açık olduğunu biliyordu ve olası bir isyan girişimini önlemek için hâkim bir tepeye Kale ya da Kışla inşâ etme projesi onun fikriydi (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 14). Bu bağlamda Kâmil Paşa, Zeytun Ermenilerinin çıkardığı isyanı bastırmakla kalmadı, onların tekrar isyan etmemesi için önleyici tedbirler aldı. Bu tedbirlerden en önemlisi de merkezi otoritenin varlığını tesis edebilecek Kale ya da Kışla’nın varlığıydı.

İvanov’un, 31 Mayıs 1879’da yazdığı raporunda, Osmanlı Devleti’nin kararında ısrarcı olduğu ve Zeytun’daki 150 bin olan asker sayısının 400 bine çıkarıldığı iddia edilmektedir. Raporun devamında, Zeytun Ermenilerinden kayıtsız şartsız itaat

talep eden Nuryan Efendi, kendisini, kanı ve inancı Türklerden çok Zeytunlulara bağlı bir Ermeni olarak göstererek ve Bâb-ı Âli Komiseri olarak onlar için beklediklerinden daha fazlasının yapacağına söz vererek, onları kayıtsız şartsız teslim olmaya, Sultan'ın yüce gönüllülüğüne ve merhametine tamamen güvenmeye ve Mazhar Paşa'nın idaresini kabul etmeye davet etti. (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 23-2). Nuryan Efendi'nin Zeytun isyancılarını teskin edecek sözler sarfetmesi isyan girişiminin önlenmesi açısından önemli bir adım olarak görülmektedir. Ancak Nuryan Efendi'nin, Ermenilerin yanında durması duygusal bir bağ kurduğu izlenimi vermekte ve Osmanlı Devleti'nin isyancılar karşısındaki sert duruşunu yumuşatarak işleri zorlaştırmaktaydı (BOA, DH. ŞFR., 111/11, R-20.02.1295).

Zeytun Ermenileri, Osmanlı Devleti'nin otoritesini ve ıslahat çalışmalarını kabul ettikten sonra Mazhar Paşa, Zeytun'un idarî ve güvenlik açısından bazı uygulamalarını devreye soktu. Ermenilerin beklentilerinin aksine, Kaymakam ve Kadı'yı Türklerden seçti; Türklerin başkanlığında iki mahkeme kurdu ve Zeytun yakınlarında bin kişilik bir kale ya da kışla inşa edilmesini emretti. Buna ek olarak, elişer asker için iki kule, Elbistan sınırındaki Göksu'da altı, Andrin sınırındaki Ahsen Deresi'nde on iki kişilik kulelerin inşa edilmesini istedi. Ayrıca yarısı Ermeni ve yarısı Türk olan yerel halktan bir jandarma müfrezesi oluşturdu. Zeytun'u dört bölgeye ayıran Mazhar Paşa, ikisi karma, ikisi sadece Müslümanlardan olmak üzere dört mahkeme kurdu ve bu mahkemelere sadece yüz elli kuruşun altındaki davalara bakma hakkı tanındı. Vergilerin uygulanmasıyla ilgili tüm görüşleri bir kenara bırakan Mazhar Paşa, sadece taşınır malların yeniden değerlendirilmeye tabi tutulması için bir komisyon oluşturdu (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 23-2, 24). Ermenilerin beklentilerini karşılamayan bu uygulamalar toplumsal huzursuzluğun devam etmesine neden oldu. Ancak buradaki isyanları önlemek adına yapılan uygulamaların kısa süreli de olsa başarılı olduğu görülecektir. Bunun yanı sıra Henderson ve Albay Chermside Mazhar Paşa'nın, Kâmil Paşa gibi hareket etmesinden şikâyet edeceklerdir (Çağlar, 2013, s. 176).

İvanov'un yazdığı raporlara göre, Nuryan Efendi'nin söz geçiremediği Babik isimli Ermeni isyancı, verilen sözlere itibar etmeyerek otuz kişiyle birlikte dağa kaçtı. Mazhar Paşa askeri yetkililere Babik'i ölü ya da diri olarak getirmelerini ve isyanla suçlanan 128 kişi hakkında sıkı bir soruşturma yürütmelerini ve onları Maraş'ta tutuldukları hapisshaneden daha kötü bir yere nakletmelerini emretti (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 23, 24). Verilen vaatlerin yerine getirilmediği ve Zeytun Ermenileri arasında huzursuzluk olduğu Konsolosluk raporlarında şu şekilde ifade edilmekteydi;

“Zeytunlular, Nuryan Efendi'nin kendilerine sarf ettiği sözlerden özerk bir yönetim bekliyorlardı. Yine O'nun sözleri doğrultusunda, genel af ilan edilmesini, borçların silinmesini ve vergilerin düşürülmesini bekliyorlardı. Bölgeye getirilen yeni idarî düzen onların tüm beklentilerini boşa çıkardı. Müslümanların başkanlığındaki meclislerin sayısının artırılmasını suistimallerin genişletilmesi olarak görüyorlardı. Aynı zamanda inşa edilen Kaleleri, Komiserlerin iddia ettiği gibi onları komşu Çerkeslerin hakaret ve istilalarına karşı bir savunma aracı olarak değil, isyanlarına neden olan ve korunması için hiçbir önlem alınmayan iktidarın suistimallerine karşı her türlü sesi derhal bastırabilecek yeni bir Türk gücü olarak değerlendiriyorlardı” (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 24, 24-2).

İvanov'un raporunda yazdığı bu bilgilerden, Zeytun Ermenilerinin, Osmanlı devlet adamlarına güvenmediği ayrıca bölgede inşa edilen Kalelerin, suistimalleri önlemek yerine haklı olanlara karşı engel oluşturduğu vurgulanmaktaydı.

1879'da isyan etmeyi düşünen Zeytun Ermenileri, Osmanlı Devleti'nin aldığı güvenlik tedbirlerinden dolayı isyan etmeye cesaret edemiyorlardı. Çaresiz olduklarını söyleyen bu kişiler, Nuryan Efendi'den yardım talep ettiler. Nuryan Efendi alınan tedbirlerin geçici olduğunu, tüm borçların affedileceğini ve başka vergiler getirileceğini; isyanla suçlanan herkese af çıkarılacağını söyleyerek onları yatıştırdığı iddia edilmektedir (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 24-2, 25). Osmanlı Devleti'nin almış olduğu önlemler sayesinde Zeytun Ermenilerinin isyan girişiminde bulunmalarını engellediği anlaşılmaktadır. Ancak Zeytun Ermenilerinin huzursuzluğu, devlet adamlarına karşı güvensizlikleri

ve sosyal entegrasyon gibi problemler isyanların tekrar gündeme gelmesine sebep olacaktır. İvanov, Mazhar Paşa ve Nuryan Efendi ile yaptığı görüşmede, Osmanlı devlet adamlarının Zeytun'un kaderinin orada bulunan Kadı ve Kaymakam'ın elinde olduğunu ve Zeytun'da sükûnet olmazsa buraya Çerkezlerin iskân edileceğini ima ettiklerini iddia etmektedir. Ancak bu sorunların devam edeceği ve Ermenilerin özerklik taleplerinin her zaman olacağı olaylara tanık olanlar tarafından dile getirilmekteydi. (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 25-2, 26). Yazılanlardan anlaşıldığına göre, Zeytun Ermenilerine yönelik yapılan ıslahat çalışmaları kısa süreli sorunları çözdü. Aynı zamanda Halep vilayetinin gündemini meşgul eden bu olayların ilerleyen zamanlarda tekrar gündeme gelmesi muhtemeldi.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin, Halep vilayetini hakimiyeti altına almasıyla birlikte Maraş sancağına bağlı Zeytun kazası Osmanlı toprağı oldu. Ancak bölgenin sarp dağlarla çevrili olması buraya ulaşımı zorlaştırdığı gibi, bölgede bulunan Gayrimüslim unsurlarının fazlalığı Zeytun'u dış müdahalelere açık hale getirdi. Bu bağlamda Çarlık Rusya, XVIII. yüzyılın sonundan itibaren bölgeyle yakından ilgilendi ve burada dindaş olarak gördüğü Ermenileri himaye edecek Konsolosluk çalışmalarını başlattı. Önce Sayda'da Başkonsolosluk kuran Çarlık Rusya, daha sonra Beyrut, Şam, Halep gibi stratejik öneme sahip olan ayrıca Gayrimüslimlerin yoğun bulunduğu bölgelerde diplomatik temsilciliklerin faaliyetlerine hız verdi. Böylece 1871'de Halep vilayetinde de konsolosluk açan Çarlık Rusya, Zeytun Ermenileri hakkında bilgi topladı. Halep Rus Konsolosluk raporları ışığında değerlendirdiğimiz çalışmamızda elde ettiğimiz çıktılar aşağıda açıklanmaktadır.

İvanov, yazdığı raporlarda, Zeytun Ermenilerinin başlattıkları isyan girişimlerinin temel sebebinin ekonomik gerekçelerle yapıldığını ve Osmanlı Devleti'nin bu durumu düzeltecek reformlara imza atmadığını birçok kez tekrar etti. 1878 Zeytun isyanının çıkış sebebi de halktan alınan ağır vergilerin olması ve burada uygun

olmamasına rağmen halktan tarım ve hayvancılık yapılmasının istenmesiydi. Aynı zamanda İvanov'un, vurgulamaya çalıştığı noktalardan birisi de yerel idarecilerin halka yaptıkları zulümler ve Osmanlı Devleti'nin yanlış yapan idarecileri cezasız bıraktığı yönündeydi. Başta Kaymakam Davud Efendi olmak üzere, Mazhar Paşa ve Nuryan Efendi'nin halka vaat ettikleri düzenlemeleri yerine getirmedikleri ve halkın Osmanlı Devleti'ne karşı güven duymadığı vurgulanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin dönem itibariyle Zeytun'da bulunan ortalama on bin kişilik nüfusun tamamına yönelik ıslahat faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve Gayrimüslim unsurlara yönelik çalışmalar yaptığı çıkarımında bulunabiliriz. Ancak bu ıslahatların toplumsal huzursuzluğu ortadan kaldırmadığı ve Gayrimüslimlerden fazla vergi talep edilmesinin çetecilik faaliyetlerine yol açtığını düşünmekteyiz. Babik gibi çetecilik faaliyetlerinde bulunan ve silah tedariginde sorun yaşamayan Zeytun Ermenilerinin, dışarıdan destek alarak isyan ettikleri görülmektedir. İsyancıların özerk yönetim için isyan ettikleri, Ermeni Katolikosu Mıgırdiç tarafından birçok defa gündeme getirilmekle beraber, İngiliz konsolosu Enderson'un, isyancılara Batı'nın onlarla birlikte olduğu söylemleri isyanların devam etmesine sebep oldu.

Enderson'un açık bir şekilde isyancıları desteklemesi karşısında Osmanlı Devleti'nin herhangi bir şekilde bu duruma karşı çıkmamasının sebebi, dönem itibariyle İngilizler ile kurulan iyi ilişkilerden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca İngilizlerin isteği üzerine Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği Kâmil Paşa'yı, başarılı olmasına rağmen görevden alması, İngiliz yanlısı siyaset izlediğine dair çıkarımımızı desteklemektedir. Bunun yanı sıra 1878 Zeytun İsyanı, Çarlık Rusya'nın, İngilizler kadar Ermenilerin yanında olmadığını ve Ermenilerin de İngiliz yanlısı siyaset izlediklerini göstermektedir. Netice itibariyle, Zeytun Ermenilerinin yanında olmaya çalışan başta İngiltere olmak üzere birçok devletin yapmaya çalıştığı ortak hareket, Osmanlı hakimiyetini ortadan kaldırmaktı. Bu durumu önlemek adına Osmanlı Devleti'nin bölgede yaptığı ıslahat çalışmalarının uzun süre huzur ve sükuneti sağlayamayacağı ve isyanların ilerleyen tarihlerde tekrar çıkacağı hem Osmanlı devlet adamlarının hem de İvanov'un ortak fikriydi.

¹ Ermenilerin dini liderliğinin kurumsal hali olan bu yapılanma 1828'den itibaren Çarlık Rusya'nın etkisiyle hareket etmeye başladı. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Paul Werth (2012). Kilise'nin başı, İmparator'un kulu: Rus İmparatorluğu'nun iç ve dış politikalarının kesişme noktasında Ermeni Katolikosu, Ermeni Araştırmaları, 1828-1914, 43, s. 35.

² 1861'deki Zeytun İsyanı, kendisine Prens namını veren Ermeni komiteci tarafından asılsız iddialar öne sürerek başlatıldığı isyan girişimiydi. 70.000 kişiyle Zeytun'un bağımsızlığı için savaşıldığı iddia ederek Napolyon'dan yardım talep ettikleri bilinmektedir. (Ermeni komitelerinin âmâl ve harekât-ı ihtilâliyyesi, 1332/1916, s. 20).

³ 1865'teki askeri sefer, Osmanlı Devleti'nin Kırım Harbi'nden sonra bu bölgedeki askeri ve sosyal sorunları çözmek adına kurulan Fırka-ı İslahiye ordusunun seferidir. Dördüncü ordu kumandanı olan Derviş Paşa da bu orduyu komuta etmiştir. Yusuf Halaçoğlu (1996). Fırka-ı İslâhiye. TDV İslam Ansiklopedisi, s. 35.

⁴ Babik Paşa ya da Eşkiya Babik adıyla anılan ve Ermeniler arasında değerli görülen bu şahsın 1878 Zeytun İsyanı sırasında aktif rol aldığı bilinmektedir. Halep Valisi Veysi Paşa'nın isyancıların üzerine yürümesi ve bazılarını tutsak etmesi üzerine dağdan inen Babik, Kaymakam ile on iki kişiyi tutsak ettiği iddia edilmektedir. Esat Uras (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. Belge Yayınları, s. 490.

Kaynakça

Arşivler

Rus İmparatorluğu Dış Politika Arşivi

Архив внешней политики Российской Империи (АВПРИ). Ф., 180 посольство в Константинополь, о., 517-2, д. 1125 г., Алеппо Мая 14 Д. 1879 г., с. 10-15.

Архив внешней политики Российской Империи (АВПРИ). Ф., 180 посольство в Константинополь, о., 517-2, д. 1125 г., Алеппо Мая 31 Д. 1879 г., с. 23-51.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, HR. TH., 29/23, M-26.10.1878.

BOA, DH. ŞFR., 111/11, R-20.02.1295.

BOA, İ. DUİT., 146/64, H-28.07.1296.

BOA, DH. MKT. 1497/86, H-16.07.1305.

Kitaplar

Ermeni komitelerinin âmâl ve harekât-ı ihtilâliyyesi ilân-ı Meşrûtiyetden evvel ve sonra. (1332/1916). İstandul: Matbaa-ı Âmire.

Esat U. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni meselesi*. İstanbul: Belge Yayınları.

Günay, N. (2007). *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun isyanları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

İlter, E. (1988). *“Ermeni Mes’alesi”nin perspektifi ve Zeytûn isyanları (1780-1880)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Paşa, C. A. (1986). *Tezakir*, Cilt III, Yay. Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Православного Палестинского сборника, 116-й Выпуск. (2019). Императорское православное палестинское общество, Москва: «ИНДРИК».

Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Makaleler

- Çağlar, (2013). 1878-1879 Zeytun Ermeni isyanları ve İngiliz Said Paşa'nın aldığı tedbirler. *Ermeni Araştırmaları*, 45, 163-198.
- Eyicil, A. (1999). 1878 Zeytun İsyanı. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 10, 27-58.
- Halaçoğlu Y. (1996). Fırka-ı İslâhiye. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35-37.
- Коршунова, Н. В. (2003). Восточный вектор геополитики Екатерины II: "Греческий проект", *Вестник Челябинского государственного университета*, 10, 62–67.
- Кобищанов Т. Ю. (2017). "Греческий проект" Екатерины II и Сирия, *Вестник Московского Университета*, 13, 2–25.
- Кобищанов Т. Ю. (2013). Политика России на Ближнем Востоке в годы экспедиции Наполеона Бонапарта в Египет и Сирию (1798–1801), *Вестник Московского Университета*, 13, № 1, 3–22.
- Курбанов С. Г. (2015). Консульская служба в России от истоков и до современности: развитие и становление. *Управленческое Консультирование*, № 9, 175–182.
- Житенёв С. Ю. (2020). Российская Империя на Ближнем Востоке в первой половине XIX в.: дипломатия, религия и паломничество, *Журнал Института Наследия*, № 3, 1–15.
- Якушев, М. & Михайлов, В.Б. (2015). Сирия накануне и в период Младотурецкой революции по материалам консульских донесений. *Сотрудники российских консульских учреждений в Сирии с 1838 по 1916 гг.* (Ed. И. М. Смилянская- Н. М. Горбунова-М. М. Якушев) içinde (s. 327–340). Москва: «Индрик».
- Werth, P. (2012). Kilise'nin başı, İmparator'un kulu: Rus İmparatorluğu'nun iç ve dış politikalarının kesişme noktasında Ermeni Katolikosu, *Ermeni Araştırmaları*, 1828-1914, 43, 33-77.

Salnameler

- Halep Vilayet Salnamesi, 1290/1873, 7. Def'a, s. 164, 165.
Halep Vilayet Salnamesi, 1295/1878, 10. Def'a, s. 116-119.

Extended Abstract

The historical name of Süleymanlı, which is now a neighbourhood of Onikişubat district of Kahramanmaraş province, is Zeytun. This region, which came under the sovereignty of the Ottoman Empire in the early 16th century, was administered as an accident under the Maraş Sanjak of the Aleppo Province. Although the region had the status of an accident, its administration was quite difficult, and the Ottoman Empire sent important statesmen here. There are many reasons why Zeytun was administratively difficult to manage. One of these reasons was the region's location among steep mountains and the lack of adequate transport links. Moreover, since the population structure in the region was predominantly composed of non-Muslims, the religious influence of the Ottoman administration did not affect the

region. The fact that the people of Zeytun, mostly Armenians, were fond of their freedom and did not want to act according to the rules set by any authority put the administration in a difficult situation.

It is understood that the demographic structure of Zeytun has changed many times during the historical process. It is known that mostly Christians, but also Muslims and Jews lived in the region. However, the Ottoman Empire's settlement of Caucasian immigrants in Zeytun and the departure of non-Muslims outside the borders of the Ottoman Empire due to the unrest within the Ottoman Empire caused the demography to change in a short time. At the same time, it is understood that almost half of the population of approximately twenty thousand became unregistered in a short period.

Since the beginning of the Ottoman Empire's rule in the 16th century, it is understood that there were public order problems in the region and rebellion attempts against the Ottoman rule. It can be said that these rebellions lasted for about four hundred years and peace could not be fully restored in Zeytun. It is known that especially during the periods when the authority of the Ottoman Empire was weakened, there were more rebellions, and the Armenians here did not pay the taxes they were supposed to pay. For example, it is observed that Zeytun Armenians rebelled during the wars waged by the Ottoman Empire against Tsarist Russia or European states. In addition, the reasons for the rebellion of Zeytun Armenians were not the same in every period. In the early periods, the reasons for Zeytun Armenians to revolt were economic or rebellion against the authority, while in the later period, it is understood that they revolted for political reasons such as autonomous administration and independence. The fact that they revolted for political reasons led to longer and more effective processes due to foreign support. The Zeytun Armenians, which was turned into a political struggle between Britain and Tsarist Russia, rebelled against the Ottoman Empire. In this situation, the states showed their sides by blaming each other or by being more insistent on siding with the Zeytun Armenians. The Ottoman Empire made many reforms in order to protect this geography, which became a political struggle, but due to problematic statesmen, it could not provide absolute administration at times. The Zeytun Armenians, which also became an international problem, succeeded in conveying their demands through diplomatic representatives to the states that were interested in the region and encouraged the rebellions. Therefore, it is necessary to look at how the consulates, which were actively active in the region during the period of the rebellions, followed the process and what their approach towards the Zeytun Armenians was. In this way, the reasons for the rebellion of the Zeytun Armenians and the authority that the Ottoman Empire tried to establish here can be evaluated from the perspective of those who witnessed the period.

Tsarist Russia's interest in the region and the activation of its diplomatic missions began in the 18th century. The first of the reasons for Tsarist Russia to establish a consulate here was to carry out economic and religious activities for the society it considered as co-religionists. Tsarist Russia, which accelerated its consular activities from the 19th century onwards, established diplomatic missions in many places such as Jaffa, Beirut, Syria and Palestine. In addition, in 1871, a consulate was opened in Aleppo province and the first consul there was Ivanov Nikolai Grigoryevich. The consul, who worked for six years between 1871 and 1877, left the Aleppo province due to the outbreak of the 1877-1878 Ottoman Russian War. However, after the war, Ivanov returned to Aleppo province and stayed in the region for four years between 1879 and 1883. As far as our subject is concerned, it is understood that Ivanov, who worked as the Russian consul in Aleppo during the 1878 Zeytun period, wrote many reports. The most important for us is the file of Aleppo Consular reports in the Foreign Policy Archive of the Russian Empire. Our study is centred on this file and is based on the information obtained from the sources available in the literature on the subject.

Ivanov analyses the Armenians of Zeytun from a political, social and economic perspective and makes some inferences about the reasons for their revolt. According to Ivanov, the Zeytun region has a mountainous geography and many states in history wanted to take over this region. Moreover, Ivanov claims that the Ottoman Empire's oppressive system was applied during the period when the region was under its sovereignty, and therefore the Zeytun Armenians revolted. In addition, Ivanov emphasises that the reform activities initiated by the Ottoman Empire (such as the Tanzimat Edict) did not affect the Zeytun region and that this region was a separate republic until the 1860s.

Ivanov's reports show that the Ottoman army arrived in Zeytun as a result of the reform movements initiated by the Ottoman Empire in 1865. It is said that as a result of these reforms carried out by the Ottoman Empire, the administration of the lands in Zeytun, which had the status of an administrative accident, was seized and a tax of two hundred thousand kurus was imposed. Ivanov claims that troubles started because of this and the revolts intensified from this date onwards. Moreover, the reports state that the Ottoman statesmen sent to Zeytun persecuted the people and unjustly killed some Armenians. It is emphasised that these accusations were made especially against District Governor Davud Efendi and that Davut Efendi's unjust behaviour towards the Zeytun Armenians went unpunished. Ivanov, who argues that the Ottoman Empire's rule in Zeytun continued like this for years, expresses his opinion that the situation changed after the Berlin Congress. In this context, reports indicate that revolutionary Armenians named Babik and Kokaz started political activities and that the rebellion against the Ottoman administration flared up. The most

important of Ivanov's explanations for the 1878 Zeytun rebellion is his description of the people who were in the region and caused the start of the rebellion by making propaganda. The Armenian Catholicos Mgrdich and the British Consul Enderson are said to have actively encouraged the Armenians to revolt.

Sharing information about the 1878 suppression of the Zeytun Rebellion, Ivanov writes that the then Aleppo Governor Kamil Pasha and commander Veysi Pasha accomplished important works. However, Ivanov claims that Kamil Pasha's success against the rebellion did not lead to good results and angered the British Consul Henderson. The reason for Henderson's anger was that an autonomous administration would be established as a result of the revolts of the Armenians and Britain would be at the head of this autonomous administration. The British wanted Kamil Pasha, who had disrupted the plan, to be dismissed. For this reason, Lord Salisbury, the British Minister of Foreign Affairs, and Layard, the British Ambassador in Istanbul, put pressure on the Ottoman Empire and ensured the dismissal of Kamil Pasha.

After Kamil Pasha was dismissed, a commission of inquiry was established to investigate the events in Zeytun. According to Ivanov's reports, Mazhar Pasha served as the first commissioner and Nuryan Efendi as the second commissioner. In addition, together with the British Consul in Aleppo, Henderson, the Catholicos of Sis participated in the work of the commission. According to the first five-point decision of the commission, all but the most important criminals were to be pardoned, only twenty-four thousand worth of taxes were to be collected, Christian District Governors were to take office, Circassians were to take part in providing security and the weapons confiscated by Kamil Pasha were to be returned. However, these conditions were not favourable to the Ottoman Empire and other conditions were considered. It was necessary to carry out security-oriented activities for Zeytun, which was open to foreign intervention. These views, which were considered as a project of Kamil Pasha, were accepted and after the Zeytun Armenians accepted the Ottoman authority, work started. Mazhar Pasha, who chose the district governor and the kadi from among the Turks, also established two courts headed by Turks. He also ordered the construction of a fortress or barracks for a thousand men near Zeytun. In addition, towers were built in important places and a gendarmerie detachment was formed from the local population, half Armenian and half Turkish. Dividing Zeytun into four districts, Mazhar Pasha set up four courts, two mixed and two exclusively Muslim, and granted them the right to hear only cases under one hundred and fifty piastres. Another decision was that only movable property was subject to taxation.

The security-orientated reform efforts of the Ottoman Empire in the region, as described above, soon provoked a reaction. According to Ivanov, the Armenians

of Zeytun were in no way satisfied with these reforms. According to him, the Ottoman Empire deceived the Zeytun Armenians and the measures taken were only in favour of the wrongdoers. Therefore, Ivanov claims that the Zeytun Armenians had the intention to revolt again in 1879 and writes that this attempt failed thanks to the measures taken. It is also alleged that Nuryan Effendi made some promises to the Armenians and that the Zeytun Armenians requested Nuryan Effendi's help. Again, according to Ivanov, the reform activities of the Ottoman Empire in Zeytun were short-lived. Likewise, Mazhar Pasha and Nuryan Efendi, who participated in the reform activities in the region, thought that the region could not be pacified.